

In memoriam

Radoslav Tomić
(1957. – 2024.)

Govor održan na pokopu Radoslava Tomića 20. ožujka 2024. u Splitu

Danko Zelić

Cijenjena obitelji, prijatelji i poštovatelji,

opraštajući se od dragog kolege i prijatelja, povjesničara umjetnosti akademika Radoslava Tomića, obraćam vam se u ime Instituta za povijest umjetnosti. U svojem radnom vijeku Radoslav Tomić bio je zaposlen u četirima ustanovama. U Muzeju grada Splita, u Konzervatorskom zavodu s restauratorskom radionicom u Splitu, na Filozofskom fakultetu (potom Sveučilištu) u Zadru te, posljednjih dvadeset pet godina, u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu. Četiri sastavnice povijesnoumjetničke struke – muzejska, konzervatorsko-restauratorska, sveučilišno-nastavna i znanstvenoistraživačka – bile su i ostale četiri trajne vokacije Radoslava Tomića. Doista, niti jednu od ustanova iz kojih je tijekom vremena odlazio nije nikad napustio, nastavio ih je činiti i učinio ih je boljima nego što ih je zatekao.

U Institut je došao 1998. godine kao afirmirani znanstvenik, istraživač velikih tema, priređivač i koautor važnih izložbenih manifestacija te autor vrijednih monografskih izdanja i nezaobilaznih sinteza. Njegov je put dotad i otada bio popločan minucioznim studijskim radom i usavršavanjima u inozemstvu, no ponajprije i iznad svega boravcima na terenu i izradom temeljitih i temeljnih *inventara* spomenika u svakom, u doslovnom i u prenesenom, smislu te riječi – od inventarnog popisivanja, analize i vrednovanja umjetničkih zbirki i umjetnina, ponajviše u interijerima sakralnih zdanja, njihovim sakristijama i riznicama, do uspostave *mentalnih* inventara umjetničkog stvaralaštva i stvaratelja slikarstva i kiparstva u vremenu od 15. do 19. stoljeća u mediteranskoj Hrvatskoj i u susjednim zemljama, jednom riječju – kako je znao sâm reći – od Kopra do Kotora.

Kao povjesničar umjetnosti Radoslav Tomić nastavio je putem velikih predšasnika – Ljube Karamana, Cvite Fiskovića i Krune Prijatelja – znanstvenika i akademika čiji se

doprinosi, jednako kao i opus akademika Radoslava Tomića, iz očista današnjeg vremena doimaju gotovo nestvarnim, svojim tematskim obuhvatom i svojim opsegom, ali prije svega svojom meritornošću.

Ovo nije prigoda za nabrojanje djela Radoslava Tomića. Spomenut ću samo dvije njegove epohalne izložbe (s pratećim katalozima): *Tizian, Tintoretto, Veronese – veliki majstori renesanse* (2011.) i *Sveto i profano – slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj* (2015.), a od znanstvenih monografija, zbog višestruke znakovitosti naslova, izdvajam onu posljednju (iz 2022.) – knjigu *Znakovi identiteta. Sveci zaštitnici u umjetnosti 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, Boki kotorskoj i Dubrovačkoj Republici*. Svim tim djelima zajedničko je da za njihova autora povijest umjetnosti nije bila izolirano polje proučavanja, nego i instrument, upravo skup putokaza za povijesnu i društvenu spoznaju i samospoznaju nas suvremenika. Dao nam je osjećaj za mjerilo, za autentične vrijednosti i za ambijente nastajanja naše umjetničke baštine – od povijesnih biskupskih i komunalnih središta preko manjih urbanih cjelina, sve do posve malenih »mjestâ srca«...

Radoslav Tomić bio je zagovaratelj, pobornik i akter povijesti umjetnosti koja se zasniva na neposrednom, gotovo taktilnom, proučavanju i poznavanju primarnih likovnih fenomena – samih umjetničkih djela, slikarskih i kiparskih – kao najvažnijih svjedoka umjetničke i kulturne prošlosti.

Radoslav Tomić izgrađivao je sve institucije u kojima je radio, pa tako i Institut za povijest umjetnosti, i u njih ugradio sebe. I to nije bilo samo stvar njegove radne etike nego nadasve njegova profesionalnog etosa; očekivao je i želio uvijek više i bolje, i od sebe i od svih nas.

Poštovani kolega i prijatelju, akademice Tomić, dragi Radoslave, neka ti je vječni pokoj i neka ti je laka hrvatska zemlja.

Sjećanje na profesora Radoslava Tomića

Govor na komemoraciji

Darka Bilić

Dopustite mi da o profesoru Tomiću govorim iz osobne perspektive, putem sjećanja i dojmova proizašlih iz vremena provedenoga u njegovu društvu. Posebno dragocjenima smatram naša brojna zajednička terenska putovanja i duge razgovore koje smo vodili, bilo na terenima, bilo tijekom neformalnih sastanaka u njegovim uredima u Splitu ili šetnjama splitskom obalom. Ti razgovori, tijekom nešto više od dvadeset godina našeg poznanstva, odvijali su se prije svega u okviru odnosa između studentice i njenog mentora, a za mene su to bili trenuci iznimno poticajne intelektualne razmjene, promišljanja o struci i jadranskoj umjetnosti te, usuđujem se reći, trenuci prijateljstva, koji su ostavili neizbrisiv i dragocjen trag u mom sjećanju.

S profesorom Tomićem prvi put sam se susrela – vjerojatno na sličan način kao i mnogi od vas – putem literature, čitajući njegove znanstvene radove. U mojem slučaju bio je to tekst o štukaturistu Giuseppeu Monteventiju u kojem je proširio umjetnikov opus u srednjoj Dalmaciji, pripisavši mu, na temelju stilske i komparativne analize, nova djela u Zadru, Trogiru i Splitu. Upravo će takav pristup znanstvenom istraživanju i valorizaciji umjetnina, temeljen ponajprije na stilskoj i komparativnoj analizi, biti okosnica njegova rada. Uvijek stavljajući umjetničko djelo i njegove likovne vrijednosti u prvi plan, do kraja je ostao kritičan prema istraživačkim postupcima koji se isključivo oslanjaju na povijesnu ili društvenu kontekstualizaciju umjetničkih djela. Smatrao je da takav pristup udaljava povijest umjetnosti od njezine izvorne zadaće čime se, prema njegovu mišljenju, dovodi u pitanje i sam opstanak struke. O važnosti takvoga istraživačkog pristupa u njegovu radu svjedoče i njegova dva posljednja znanstvena rada – *Baldassare D'Anna – nove slike s hrvatskih otoka* i *Petar Mattei – skica za portret*. Tim je radovima, s pregršt novih atribucija, možda svjesno zamišljenima kao svojevrsna završna riječ, još jednom potvrdio svoje umijeće te, kao i nebrojeno puta dotad, produbio poznavanje i razumijevanje hrvatske likovne baštine. Sve to ne bi bilo moguće bez njegova dubokog poznavanja dalmatinskog prostora i likovnog korpusa naše obale.

Njegov istraživački pristup bio je temeljen na terenskom radu, koji je smatrao neizostavnim za svakog povjesničara umjetnosti. Vjerovao je da se neposredno istraživanje likovne

građe, u idealnom slučaju sačuvane u svojem izvornom ambijentu, ne može ničim zamijeniti te da terenski rad mora biti temelj svakoga ozbiljnog istraživanja. Posebno je naglašavao važnost kontinuiranog rada na terenu – ponovnih obilazaka i vraćanja umjetninama s novim saznanjima koja su onda omogućavala i nove spoznaje. Njegov neumorni obilazak svih samostana, crkava i zbirki u mjestima zadarske okolice i na otocima zadarskog arhipelaga, koji je s nevjerojatnom energijom i elanom provodio nakon jutarnjih predavanja na zadarskom sveučilištu i prije povratka u Split, omogućio mu je preciznu atribuciju, prepoznavanje utjecaja i valorizaciju brojnih umjetničkih djela te otvaranje novih istraživačkih tema. Rezultat toga predanog i neumornog rada bile su tri knjige o umjetničkoj baštini Zadarske nadbiskupije – *Kiparstvo*, *Slikarstvo* i *Zlatarstvo*, potom monografija o slikaru Giovanniju Battisti Pitteriju, kao i brojni drugi znanstveni radovi.

Dok se priča da su se, u strahopoštovanju od Cvite Fiskovića, škure zatvarale kad bi prolazio ulicom – kako ih ne bi ukorio zbog ilegalnih zahvata – za profesora Tomića činilo se da su sva vrata uvijek bila otvorena. Zahvaljujući svom znanju, blagoj naravi, pristupačnosti i izvrsnom smislu za humor, profesor Tomić lako je uspostavljao kontakt sa svima. Njegov neumorni entuzijizam u radu otvorio mu je vrata inače nepristupačnih privatnih zbirki, omogućivši mu istraživanje i dokumentiranje vrijedne, dotad nepoznate umjetničke baštine. Rezultat toga predanog rada bili su brojni katalozi i inventari dalmatinskih umjetnina, među kojima se posebno ističe monografija *Trogirska slikarska baština od 15. do 20. stoljeća*. U njoj je profesor Tomić sustavno obradio i prvi put javnosti predstavio cjelovit korpus štafelajnih slika, oltarnih pala i svih drugih slikarskih djela sačuvanih u trogirskim crkvama, crkvenim i samostanskim zbirkama, Muzeju grada te ostalim javnim i privatnim kolekcijama na širokom području Trogira i njegove okolice.

Posebno bliske odnose ostvario je s brojnim svećenicima i redovnicima, koji su ga rado dočekivali i s povjerenjem mu otvarali vrata svojih crkava i samostana, pokazujući mu dragocjene umjetnine koje je on zatim otkrivao znanstvenoj javnosti. No njegov utjecaj tu nije stao – oslanjale su se na njega i lokalne muzejske institucije, ali i nasljednici uglednih

obitelji te kolekcionari tražeći njegov savjet u valorizaciji svojih umjetnina i njihovoj restauraciji. Zahvaljujući svojim neposrednim kontaktima na terenu i povjerenju koje je pritom izgradio, profesor Tomić postao je neprocjenjiva karika u procesu identifikacije, zaštite i očuvanja dalmatinske umjetničke baštine. Svojim savjetima ne samo da je poticao obnovu umjetnina nego ju je i aktivno usmjeravao, olakšavajući procese restauracije i valorizacije, čime je dao nemjerljiv doprinos očuvanju kulturnog nasljeđa ovog prostora. Njegov je angažman omogućio otkup, a time i očuvanje vrijednih zbirki arhivskoga gradiva, poput arhivske građe obitelji Ivčević iz Trogira, mnoštva umjetničkih predmeta te cjelokupnih kolekcija poput zbirke zadarske plemićke obitelji Borelli.

U potrazi za umjetninama susreo se s brojnim pripadnicima starih obitelji te je bio jedan od posljednjih povjesničara umjetnosti koji je imao priliku vidjeti autentične ambijente njihovih domova i umjetničke zbirke – prostore i kolekcije koji su danas u velikoj mjeri izgubljeni. Imala sam privilegiju više puta slušati ga kako s nevjerojatnom preciznošću i sjetom priča o povijesti obitelji Borelli, Garagnin Fanfogna ili Tripković, ali i o istaknutim obiteljima malih poljičkih mjesta. Imao je rijedak dar prenošenja informacija na živopisan i dojmljiv način. Zahvaljujući iznimnom pamćenju, s lakoćom je u razgovoru mogao rekonstruirati cijela obiteljska stabla, ispričati životne priče pojedinih članova tih obitelji, njihove međusobne veze putem brakova, kumstava i selidaba.

Kao izvrstan poznavatelj lokalnih, dalmatinskih povijesnih i društvenih prilika jednostavnim je rječnikom i blagim tonom, bez ijednog dijapozitiva ili slajda, znao na sugestivna način dočarati ne samo kompleksne društvene i vjerske prilike tog doba u Dalmaciji nego i onu manje poznatu dimenziju – život iza zidova plemićkih palača. Upravo ta perspektiva bila je ključna za razumijevanje uloge gradskog plemstva kao naručitelja umjetničkih djela te širega kulturnog i društvenog konteksta vremena u kojem su djelovali njihovi najistaknutiji pripadnici, što se posebno odražava u njegovoj posljednjoj autorskoj knjizi *Znakovi identiteta. Sveci zaštitnici u umjetnosti 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, Boki kotorskoj i Dubrovačkoj Republici*. U toj monografiji odnosno korpusu pristupa im iz šire povijesne, kulturne i društvene perspektive, pokazujući metodološku širinu i sposobnost prilagodbe istraživačkog pristupa.

Svoju beskrajnu erudiciju i zanos prema jadranskom slikarstvu, kiparstvu i baštini općenito prenosio je s iskrenim entuzijazmom studentima zadarskog i splitskog sveučilišta. Smatrao je da je predavanje na fakultetima neizmjereno korisno za povjesničare umjetnosti – istraživače – ne samo za međugeneracijski prijenos znanja nego i kao prilika za stalno preispitivanje i produbljivanje vlastitih uvida. Naglašavao je važnost kontinuiranog proučavanja i promišljanja djela nastalih u najvećim središtima umjetničke produkcije dr-

žeći to neophodnim za ispravnu identifikaciju i valorizaciju umjetnina nastalih izvan njih – a istočnojadranska obala je, u velikoj mjeri, bila upravo takav periferni prostor.

Ta istraživačka preokupacija – kako interpretirati umjetničku produkciju na periferiji – dovela ga je do organizacije izložbe i znanstvenog skupa posvećenog Ljubi Karamanu, kojeg je iznimno poštovao. Karamanove pionirske ideje o perifernim i provincijalnim umjetničkim prostorima profesor Tomić ne samo da je nastavio razvijati nego ih je i produbljivao, ali na primjerima iz 17. i 18. stoljeća – razdoblju koje je Karaman tek rubno dotaknuo u svojim istraživanjima.

Dva su prostora zauzimala posebno mjesto u njegovu srcu – Poljica, s kojima je bio vezan obiteljskim podrijetlom, i Boka kotorska. Oba su ga privlačila svojom neizmjernom ljepotom, jedinstvenim duhom i snažnim hrvatskim kulturnim identitetom, oba obavijena sjetom prošlih vremena. Njihova povijest, kulturna baština i slojeviti karakter duboko su ga doticali i, ulažući iznimne napore, borio se kako bi zaštitio i sačuvao njihov izvorni identitet.

Profesor Tomić radio je neumorno i nesebično, daleko iznad onoga što se od njega očekivalo – ne zbog vlastite karijere, nego iz duboke ljubavi prema slikarstvu, hrvatskoj kulturnoj baštini i svijesti o njezinoj vrijednosti. Kao istinski domoljub, brigu o očuvanju i valorizaciji hrvatske baštine smatrao je ne samo osobnim pozivom nego i zajedničkom dužnošću svih nas. Njegova predanost očitovala se i u brojnim osobnim inicijativama – poput njegovih nažalost neuspješnih napora da u Zadru pronađe kupce Medulićeve slike koja se pojavila na dražbi londonske aukcijske kuće, kako bi se jedno Medulićevo djelo nalazilo i u rodnom mu kraju. Ili kada je, nakon godina promatranja smokve koja je rasla iz pukotine zida Dioklecijanova Peristila, unatoč svim službama zaštite u gradu, sam uzeo inicijativu i posjekao je, svjestan simbolike tog čina.

Odlaskom profesora Tomića izgubili smo ne samo vrsnog povjesničara umjetnosti nego i iznimnog intelektualca čija su strast, znanje i predanost bili neraskidivo povezani s misijom očuvanja hrvatske kulturne baštine i njezina približavanja široj publici. Iako duboko ukorijenjen svojim afinitetima i istraživačkim temama u lokalnoj sredini, širinom svojeg pogleda i pristupa, bez potrebe da se fizički odmakne od nje, uspio ju je nadrastiti.

Profesor Tomić bio je primjer akademske čestitosti i predanosti, a njegova nepokolebljiva posvećenost struci, skromnost i plemenitost dodatno su ga isticale kao moralni uzor unutar nje. Njegovim odlaskom izgubili smo osobu čiji je doprinos sezao daleko izvan akademskih okvira, osobu koja je svojim radom i zalaganjem činila razliku. No njegova predanost i integritet svima nama mogu i trebaju biti uzor. Nastaviti njegovu misiju nije samo pitanje akademskog nasljedovanja nego i odgovornosti prema baštini koju nam je ostavio.